

Pēteris Šmitas (1869–1938) yra žymus XX a. pradžios latvių kalbininkas, tautosakininkas, etnografas. Nuo 1899 metų jis profesoriavo Vladivostoko Tolimųjų Rytų institute (ten, pavyzdžiui, rusiškai parašė mandžiūrų kalbos vadovėlį bei keletą kitų filologinių veikalų Tolimųjų Rytų tematika), neužmiršdamas ir gimtosios latvių tradicijos, o nuo 1920 m. – jau tėvynėje, Rygos universitete. Čia 1923 m. baigtas leisti jo 3-ų tomų „Etnografijos raštų rinkinys“, 1934 m. išėjo „Kalbotyros įvadas“, 1936 m. – „Baltų filologijos įvadas“, nuo 1925 iki 1937 m. išleistas jo parengtas 15-os tomų pasakojamosios tautosakos rinkinys „Latvių pasakos ir sakmės“, nuo 1936 iki 1939 m. – jo sudarytas 4-ų tomų dainuojamosios tautosakos rinkinys „Latvių dainos“, o per 1940–1941 metus – 4-ų tomų „Latvių liaudies tikėjimai“.

„Latvių mitologija“ P. Šmitas pradėjo rašyti kaip įvadą savo surinktos tautosakos bei W. Mannhardto sudaryto baltų mitologijos šaltinių rinkinio (*Letto-Preussische Götterlehre*, išėjo Rygoje 1936 metais) publikavimui. Tačiau patyręs didelį žmonių susidomėjimą, nutarė nelaukti, kol minėti rinkiniai išvys dienos šviesą, bet išleisti „Latvių mitologija“ kaip savarankišką darbą. Pirmąsyk knyga pasirodė dar 1918 metais Maskvoje, labai nepalankiomis aplinkybėmis (pačiame bolševikų revoliucijos įkarštyje) ir negausiu tiražu, kurio didžioji dalis taip ir liko Rusijoje, nepasiekusi labiausiai suinteresuoto latvių skaitytojo. Grįžęs į Latviją tad P. Šmitas parengė antrąjį, papildytą bei pataisytą knygos variantą, kuris buvo išleistas Rygoje 1926 metais. Šis veikalas, kaip glausta ir kartu išsami latvių mitologijos bei tautosakos apžvalga, iki šiol nepranoktas.

P. Šmitas dirbo klestint vadinamajam pozityvizmui, todėl nerimta būtų reikalauti iš jo kitokios mokslinės nuostatos. Tačiau nepaisant gana nepatinklaus ar net skeptiško autoriaus požiūrio į kai kuriuos nūn tyrinėtojų jau reabilituotus ar sėkmingai reabilituojamus mitologijos faktus, sunku būtų rasti kitą knygą, taip tinkančią pažinčiai su latvių tradicija, be kurios mes iš esmės negalime pažinti ir savosios.

Latvių mitologija

Prof. Pēteris ŠMITS

1. Religijos kilmės teorijos

Nors apie latvių mitologiją rašyta daugiau nei kitais mūsų etnografijos klausimais, vis dėlto ji mums dar labai mažai pažįstama. Dar iki šiol neturime tikro atsakymo į klausimą, kas yra latvių mitologija? Senųjų kronikų autoriai senosios latvių tikybos neskyrė nuo kitų tautų prietarų, rašytojai jų pranešimus papuošė savo fantazijomis, o tyrinėtojai pasistengė viską išaiškinti pagal savo vienpusės teorijas. Kadangi nūn latvių mitologija vėl tapo dažnai minima ir mums neretai tenka išgirsti apie įvairius dievus tiesiog priešingų nuomonių, tai negaliu palikti šio dalyko nenušviesto sulig naujausiais mokslo reikalavimais, nors daug ir įvairių smulkmenų kol kas būsime priversti atidėti ateičiai.

Pradėsime tomis teorijomis, kurių laikosi naujausių laikų mitologija. Dar iki XIX a. vidurio etnografai manė, jog pati baisiausia galybė gamtoje tebegyvenančioms tautoms esąs vadinamasis fetišas. Koks nors medis, akmuo ar koks kitas daiktas fetišu laikytas tik todėl, kad gamtos žmogui dėl kažin kokios priežasties pasirodydavo jį turint kažkokią antgamtinę galią. Todėl ir mitologai už kiekvieno mito ieškojo gamtos reiškinio. Fetišizmo, arba natūrizmo, teorijos vietą vėliau užėmė vadinamasis animizmas. Pagal šią teoriją, mitologija esanti kilusi išimtinai iš mirusiųjų dvasių kulto (lot. *anima* ‘dvasia, siela, vėlė’). Kadangi toks požiūris susilaukė daug priešininkų, kai kurie animistai bandė savo teoriją patobulinti bei praplėsti.

Jie pripažino, jog dievybės atsirado dėl įvairių priežasčių, bet liaudis esą jas tapatinusi su dvasiomis. Tokiu būdu iš animizmo radosi dvi teorijos: manizmas (nuo lotynų žodžio *manes* ‘protėvių dvasios, vėlės’), po senovei kiekvienoje dievybėje ieškojęs tik kokio nors protėvio dvasios, ir animatizmas, pripažinęs įvairias dievų kilmės galimybes, bet juos pačius prilyginęs dvasioms. Su XX a. pradžia išsakoma vis daugiau abejonių, jog ir animatizmas, arba animizmas plačiąja prasme, negali būti pirmasis ir seniausias mitologijos pagrindas. Pirmykštis žmogus esą tikėjęs labai įvairiais prietarais bei burtais, kaip antai gamtos jėgų mistiška galia, su kuria susijusi analoginė magija, nepakeičiamu likimu, genties proseniais bei įkūrėjais. Kadangi šie tikėjimai nėra artimiausios susiję su dvasiomis, tai šią pirmykštę religijos pakopą kai kurie mitologai pavadino preanimizmu. Tik vėliau šioje pirmykštėje tikyboje išsirutulioję įvairūs pikti demonai, kurie ilgainiui pavirtę kiek geresnėmis dvasiomis, kol galiausiai ėmė vis labiau antropomorfiziuotis, t. y. panėšėti į patį žmogų. [5]*

Apie šias teorijas žinomas etnografas Fr. von der Leyenas rašo štai ką: „Vieni tyrinėtojai aiškina mitologiją saulės garbinimu, antri – tikėjimu mėnulio maginėmis galiomis, tretai – perkūno baime; samprotaujama, kad ji atsiradusi dėl girios paslapčių bei siaubų; arba, vėlgi, kad ją pagimdė sapnų košmarai

* Skaitmenys laužtiniuose skliaustuose žymi originalo puslapius

bei kliedesiai; arba su baime maišyta prietaringa pagarba mirusiųjų dvasioms. Visuose šiuose požiūriuose yra dalis tiesos, tačiau visiškai teisingas nėra nė vienas. Mitologija išvis neturi kokio nors vienintelio pamato. Ją maitina išsivaizdavimo šaltinių, nes ji yra neatskiriamai susijusi su pačios sielos įvairove”.¹

Žymus lyginamosios mitologijos tyrinėtojas prof. L. von Schroederis nuo didelės mitų kilmės įvairovės vis dėlto nori vėl grįžti prie paprastesnių pradmenų.² Jis pripažįsta tris religijos pagrindus: pagarbą gamtai, dvasių kultą ir tikėjimą vienu aukščiausiu Dievu. Schroederiui priklauso tas nuopelnas, kad jis atgaivino senąjį filosofinį požiūrį, jog tikėjimas Dievu žmonėse radosi iš dorovinės sąmonės, o pastarųjų laikų mitologai mano moralę su pirmykščiu tikėjimu neturint jokio ryšio. Pastaruoju metu kai kurie mitologai (Preuss, Vierkandt, Karutz) vėl prabilo apie vienintelį religijos pagrindą, pavadindami savo teoriją emanizmu (iš lot. veiksmazodžio *emānāre* ‘sklisti’). Pirmykščiai žmonės esą tikėję, kad nuo kai kurių žmonių, gyvūnų, augalų bei negyvų daiktų sklindanti tam tikra nematoma įsivaizduojama jėga. Tokia idėja žmonėms galėjusi kilti pagal pavyzdį su oru, šiluma, šalčiu, vėju bei kvapu. Šis emanizmas, regis, tėra patobulinta T. Vignoli’o teorija, esą pirmykščiam žmogui visi augalai ir negyvi daiktai atrodė tokie pat gyvi kaip gyvūnai ir žmonės.

Taigi matome, kiek įvairių teorijų turi mokslininkai apie religijos kilmę. Todėl nespecialistams tikrai yra sunku visus šiuos mokymus susekti, ir jie lengvai nukrypsta į kurią nors vieną pusę. Negalime pasidžiaugti ir tuo, kad mokslininkams pagaliau būtų pavykę galutinai išaiškinti visus tikėjimo kilmės klausimus. Naujasis emanizmas, žinoma, kažkiek pastūmėjo klausimą pirmyn, bet ir ši nauja teorija vis dėlto negali paaikškinti visų religijos reiškinių. Visų pirma, aukščiausiasis Dievas, kuris rūpinasi tvarka ir teisybe pasaulyje ir kurį iš naujo pabrėžė minėtasis Schroederis, niekaip negali būti paprasčiausiai „sklindanti jėga”. Į emanizmo teoriją iš tikrųjų netelpa ir tikėjimas likimu. Todėl tenka atiduoti pirmenybę tiems požiūriams, kurie religijai pripažįsta įvairias kilmės galimybes.

Žinių apie aukščiau minėtas teorijas pateko ir [6] į latvių raštiją, bet, deja, pavėluotų ir netikslų. Latvių mitologija pradėta tyrinėti iš fetišizmo, arba natūrizmo, pozicijų, kai pastarasis mokslo jau seniai buvo atmestas. Vienpusis manizmas pas mus atėjo vėlgi tik tada, kai jau buvo nusistovėjęs minėtasis animatizmas. Kai pagaliau literatūroje pasirodė nuomonių, kad šios teorijos ne tik pasenusios, bet ir neteisingai suprantamos, tai rašytojai pasidalino į dvi dalis. Vieni liko prie savo įsitikinimo, kad jų animizmas yra visiškai toks pat, koks visuotinai mitologijoje priimtas, o kiti, priešingai, stengėsi išaiškinti latvių mitologiją kilus iš natūrizmo ir manizmo drauge.

Keletas pavyzdžių, kaip smarkiai galima pasiklysti, laikančias vienpusių teorijų.

Laima (*Laima*), kaip žinoma, tam tikrais atžvilgiais prilygsta Saulei (*Saule*). Kai kuriuose liaudies dainų variantuose (L. D. 1176; 4376)³ Saulė užima Laimos vietą. Neretai abi lygiai vadintos „motėmis”, taip pat „mielomis”. Tiek Laima, tiek ir Saulė rūpinasi vargšais našlaitėliais. Saulė ypač padeda tiems vaikams, kurie gimę „saulytėje” (L. D. 1176–78). Taip

pat Laima su Saule padeda gimdyvėms ir šiuo tikslu abi nešiojasi raktus (1110 bei 1112).⁴ Dėl to gali kilti mintis, kad Laima esanti ne kas kita kaip Saulė.

Visiškai taip pat Laimos motę (*Laimas mātē*) galima prilyginti Vėlių motei (*Vēļu mātē*). Laimos motė taip pat rūpinasi gyvaisiais „šiamė pasaulyje” kaip Vėlių motė – mirusiais „aname pasaulyje”. Ypač abi globoja našlaičius. Blogą likimą irgi lemia Laimos motė, nes *pati Laima laba sieva, pati liela naideniece* „pati Laima geradarė, pati ir kenkėja” (1136, 6). Kaip ir Vėlių motė, ji liepia žmonėms mirti (336; 10932, 1; 222194, 4; 27457). Nuotaka skundžiasi, kad *Laimiņa raganīņa* „Laimutė raganutė” atėmusi *arājīņu* „artojēlī” (27842). Laima ne tik lemia mirtį, bet dar ir pasitinka mirusiojo vėlę (27494), visai kaip Vėlių motė (27432).

Dažnai Laima vandenyje skalbia, vandenyje stovi arba net vandenyje skęsta, dėl ko ją savo ruožtu galima gretinti su Vandens mote (*Ūdens mātē*).

Nors Laima tam tikra prasme ir prilygsta Saulei, Vėlių motei bei Vandens motei, anaipol negalime teigti, kad Laimos kultas – tai Saulės, vandens bei vėlių kulto mišinys. Tam tikro panašumo juk esama apskritai tarp visų dievybių, todėl nereikia stebėtis, kad minėtos keturios motės tarpusavy arti-mesnės. Laima pagal savo vardo reikšmę yra likimo lėmėja, arba *mūža licējiņa* „amžiaus (gyvenimo trukmės) nustatytėja” (8589). Likimo dievybės, ypač moteriškos lyties, sutinkamos daugelyje tautų, ir kaip tik tokia yra Laima latviuose. Tik Laimos kultui toliau vystantis ji galėjo supanašėti su Saule, Vėlių mote, Vandens mote bei kitomis dievybėmis.

Negalime sakyti, kad mūsų Laimos kultas būtų išsaugojęs pirmykštį pavidalą. Liaudies dainų Dievui, arba Dangaus tėvui (*Debess tēvs*), [7] kartu su Laima latvių liaudies tradicijoje dabar priklauso svarbiausias vaidmuo. Kitose tradicijose, priešingai, likimo dievybės stovi žemiau ir nėra taip išaukštintos. Ir senosiose kronikose nepaliudyta, kad Laima būtų buvusi viena iš aukščiausių latvių deivių. Lietuvių Laimai teikiama kur kas mažiau reikšmės nei mūsų liaudies dainų Laimai. Iš to galime daryti išvadą, kad Laimos kultas latviuose bus savi-tai vystęsis jau istoriniais laikais. Tokiai išvadai yra dar ir kitų svarių priežasčių. Viduramžiais mergelę Mariją (*Mārija*), kaip žinoma, imta laikyti moterų globėja, o tokią reikšmę turi ir mūsų liaudies dainų Māria (*Māra*).⁵ Pastaroji gi iki smulkmenų sutapo su Laima, ir kokį nors skirtumą tarp jų dabar jau sunku beįžiūrėti. Taigi Laimos kultas bus prasiplėtęs Marios kulto sąskaita. Vis dėlto būtų neteisinga manyti, jog Laima visiškai užėmė Marios vietą, nes krikščionybės laikais juk ne-bebūtų atsiradusi nauja deivė. Tuo tarpu lietuvių Laima bus išsaugojusi pirmykštę reikšmę.

Imkime dar vieną vienpusių teorijų klaidingumo pavyzdį. Kurše, taip pat žemaičiuose yra toks keiksmazodis *jupis*, žymintis, kaip regis, piktąją dvasią. Jau seniai buvo išsakyta mintis, kad šitas *jupis* rasi bus kilęs iš *Jupiterio*. Fonetiniais dėsningumais tuomet niekas nesidomėjo, o ieškojo tik mitinio panašumo. Reikalingi mitai irgi veikiai būdavo parūpinami. Kaip kad Dzeusas, arba Jupiteris, nugalėjo Kroną, taip ir Perkūnas (*Pērkons*) esą nuvertęs nuo sosto savo vyresnįjį brolių

Jupī. Tačiau visi šio naujojo atradimo argumentai yra tokie nevykę, jog dėl klastotės čia nėra nė mažiausios abejonės. Padavimas apie Kroną tėra padavimo apie Dzeusą pagražinimas, nes nėra ir negali būti jokios graikų liaudies tradicijos, kur Kronas būtų vadinamas aukščiausiuoju dievu. Mums gi pasakojama, esą tame pačiame Kurše latviai dar mūsų dienomis dainavę ne tik *Rauj tev' jupis, meža sargs* „trauk tave jupis, eiguly“ (1685, 1), bet ir *Ai, Jupīti, mīļš dieviņi* „Ai, Jupyti, mielas dieve“! Kaipgi tad vienas ir tas pats jupis tiems patiems kuršiams gali būti vienašyk keiksmažodis, o kitašyk „mielas dievas“? Panašiai nevykę ir kiti pavyzdžiai: *Jupis bija liels dieviņis par visiem dieviņiem* „Jupis buvo didis dievas virš visų dievų“; *Pērkons Jupī tik ilg' sita, līds iesita zemūtēi* „Perkūnas Jupī tol mušē, kol ģmušē žemēn“. Nei proziškas aiškinimas, kas esą Jupis buvęs anksčiau, nei „tol mušimas“ nė kiek nepriemena tikrų liaudies dainų. Apie mitologijos teorijas šių dainų kūrėjas, matyt, išvis nebus girdėjęs. Ir vis dėlto šiame visiškai nepatikimame jupyje mūsų rašytojai išvelgia tai debesis, tai kažin kokią protėvių dvasią.

Nėra jokios abejonės, kad vėlių (*vēli*) kultas yra kuo artimiausiai susijęs su protėvių dvasių kultu, bet šis ryšys neretai ir perdedamas. Latviai seniau tikėjo, kad kiekvieno žmogaus siela po mirties eina į aną pasaulį ir atsiduria tarp vėlių. Tolimoje senovėje vėlių kultas galiausiai irgi bus kilęs iš sielų kulto, bet mūsų tautos tradicijoje nebeturime liudijimų, kad visos vėlės yra kilusios tik iš mirusiųjų [8] sielų. Apie jaunus mirusiuosius pasakojama, kad jie aname pasaulyje tuokiasi. Vienas jaunikis ten vedė pačios Žemės motės, pagal kitą variantą – Vėlių motės dukrą (27699). Dažnai minimi vėlių vaikai (*vēlu bērni*). Vėlių valdovė yra Vėlių motė, labai panaši į Žemės motę. Vėlės turi savo karves ir savo šunis. Aišku tik, kad vėlės aname pasaulyje labai primena žmones šiame pasaulyje ir kad žmogaus siela po mirties atsiduria tarp vėlių. Net jeigu visas iki smulkmenų vėlių kultas yra kilęs iš archajiškų prietarų apie mirusiųjų sielas, tai įvyko labai seniai, juoba kad ir lietuviai turi tas pačias vėles su Vėlių mote (*Vēliona*) priešaky.⁶ Ar iš tikrųjų būtent pirmykštis mirusiųjų sielų kultas išsirutuliojo į vėlesnį vėlių kultą, dar galutinai neišspręstas klausimas. Tuo tarpu mūsų populiariuose raštuose skaitome, jog net ir pati Vėlių motė tesanti kokios nors žymios moters dvasia. Už įrodymą tokiai nuomonei pagrįsti imami pavyzdžiai iš Afrikos bei Amerikos vietinių pasakų. Net jeigu šios pasakos būtų kuo tiksliausiai užrašytos ir be tendencingumo išaiškintos, klausimas vis tiek nebūtų galutinai išspręstas. Kinai irgi turi labai daug liaudies herojų, virtusių dievais, tačiau pastarieji senuose raštuose užtinkami jau gerokai prieš gimstant minėtiems herojams. Man tai atrodo labai paika, esą prieš daugybę tūkstančių metų vėlės gyvenusios respublikoje, o vos numirus kažkokiai žymiai moteriai, iškart perėjusios į monarchiją. Vėlių motės kilmę galima paaiškinti daug paprasčiau. Kaip kad žmonės turi savo valdovus žemėje, taip, pirmykščio žmogaus manymu, savo valdovą turi ir vėlės. O pagal analogiją su Žemės mote, Saule bei kitomis deivėmis, šis valdovas irgi tapo priskirtas moteriškai lyčiai.

Itin seni, pirmykščiai yra vadinamieji analoginės magijos prietariai, kuriems įvairių tautų mituose tenka labai svarbus vaid-

muo. Lipti aukštyn reiškia ką nors gera, o kristi žemėn – kažką bloga. Sėti paprastai reikia esant jaunačiai, kai mėnuo auga, kad ir sėkla gerai augtų, bet jeigu augimą reikia sustabdyti (pvz., piktžolių, atvašų), tai tokius darbus geriau atlikti su delčia. Piktosios tamsybių dvasios darbuojasi tik nakties tamsoje ir bėga šalin, vos tik pirmieji gaidžiai paskelbia artėjant šviesą. Pagal senųjų pavyzdį yra atsiradę ir visai naujų prietarų. Vaikui gimus vėžio dieną, manyta, kad jam neisis darbe. Mažam vaikui prie galvos pridėdavo knygos lapą, kad jis būtų didis knygų skaitytojas. Pelenų dieną reikėjo išnešti pelenus į kopūstų daržą, kad kopūstai neapsitrauktų plėnimis. Žvakes, kad geros išeitų, liejo per Grabnyčias (*Sveču dienā*, pažodžiui ‘Žvakių dieną’). Šie prietariai galėjo atsirasti tik tada, kai latviai jau pažino kalendorių. Dalyko neišmanantis neretai gali pasiklysti, besamprotaudamas, kas čia archajiška, o kas nauja, kas paveldėta iš protėvių, o kas perimta iš kaimynų, kas aptikta stebėjimais, o ką pagimdė tik tušti samprotavimai. [9]

2. Latvių mitologijos šaltiniai

Susipažinę su mitologijos tyrinėtojų teorijomis, pereisime dabar prie kronikų, kurios pateikia mums seniausias žinias apie baltų tautų tikyba. Kronikų autorių tikslas buvo ginti ir liaupsinti vokiečių kunigų bei riterių veiksmus, todėl vietinių tautų tikėjimą reikėjo pavaizduoti ypač tamsiomis spalvomis. Šie autoriai paprastai nemokėjo vietinės kalbos ir dažnai neskyrė įvairių čionykščių tautų, visas vienodai vadindami nevokiečiais (*Un-teutsche*). Jau senasis A. W. Hupelis labai gerai suprato būtinybę šias žinias įvertinti kritiškai. Jis rašo: „Kelchas ir kiti mini dievybes, kurias livoniečiai gerbę pagonių laikais; bet prieš pasikliaudami jais, mes turėsime juos atidžiai patikrinti. Pirmieji Livonijos krikščionys per mažai suprato vietos žmonių kalbą; jie laikė savo pareiga aprašyti jų dievmeldystę iš bjauriausios pusės, netgi su pramanytais priedais, kad tik pateisintų savo užkariavimų smurtą bei išgirtų savuosius nuopelnus. Viskas buvo smarkiai perdedama. Jie buvo kaltinami pačiais negražiausiais dalykais, o ypač daugdievyyste“.⁷ Kadangi pagoniškasis Dievas, arba Dangaus tėvas, buvo panašus į krikščionių tikėjimo Dievą, tai kronikos jį visiškai nutyli. Šio dangaus dievo jos nepamini nei prūsiose, nei lietuviuose, nei latviuose. Ypač mielai kronikos skelbia, esą pagonių tautos garbina velnią. Todėl ir latvių *Jods*, ir prūsų *Pikulas* (Velnias) patalpinti tarp aukščiausių dievų. Toliau turbūt irgi Hupelio teisybė, jog dievų skaičius tyčia padidintas. Jau pačiose kronikose prisipažįstama, kad nėra aiškiai skiriami prūsų, lietuvių, latvių, taip pat rusų bei lenkų dievai. Kai kurie iš šių dievų bus buvę žinomi tik viename ar kitame krašte. Dievų vardai paprastai užrašyti taip neaiškiai, kad daugelis iš jų visiškai nesuprantami. Iš čia akivaizdu, kad autoriai nesuprato čionykštės kalbos ir todėl net nenorėdami pridare visokių klaidų. O pagarsėjęs Simonas Grunau jau tyčia prigalvojo įvairiausių dalykų apie prūsų Romovę. Kritikai prikiša jam nepakankamą išsilavinimą, tuštybę ir puikavimąsi savo žiniomis. Pagal savo politines pažiūras jis buvo reformacijos priešininkas ir popiežiaus valdžios šalininkas. Ir prūsiose jis randa tokią pat kunigų valdžią kaip katalikų bažnyčioje. Romovė buvusi didžiausia trijų aukščiausių

dievų šventykla. Iš ten krivių krivaitis, prilyginamas popiežiui, esą valdęs visas baltų tautas. Toliau dar panagrinėsime šį klausimą smulkiau.

Šį jovalą vėlesni rašytojai dar labiau sujaukė. Latvių mitologijai šias žinias pirmas plačiau apdorėjo savo žodyne Jekabas Langė. To imtis jį paskatino [10] senas Rygos laikraštis *Gelehrte Beyträge*, kuriame jau 1761 bei 1764 metais buvo paminėti latvių dievai. Tokiame mažai teskaitytame periodiniame leidinyje šie dievai greitai būtų buvę pamiršti, jeigu jais nebūtų susidomėjęs ir prie savo užrašų prisegęs J. Langė. Tačiau J. Langės laikais mitologija dar nebuvo joks mokslas, todėl jis irgi rinko medžiagą nekritiškai ir aiškino ją laisvai fantazuodamas, kaip ir jo pirmtakai minėtame žurnale. Vis dėlto Langė buvo tiek padorus, kad ne kartą priminė, jog latviai savo pagonių dievus jau yra užmiršę arba bent jau vartoja jų vardus kitomis reikšmėmis.⁸ Nepaisant to, seniausiu bei svarbiausiu latvių mitologijos šaltiniu paprastai laikomas žinomas Senojo Stenderio gramatikos priedas. Betgi svarbiausias Stenderio latvių mitologijos šaltinis buvo kaip tik Langės žodynas, nuo kurio jis daug dalykų nurašė tiesiog žodis žodin. Jis tik praplėtė pastarąjį pradėtą darbą, bet neužsiminė nei apie savo šaltinį, nei apie žinių nepatikimumą. Pirmajame Stenderio gramatikos leidime, išėjusiame prieš Langės žodyną, dar nėra jokio priedo apie latvių mitologiją. Latvių rašytojai su Ausekliu priešakyje toliau tik sekė Langės ir Stenderio pavyzdžiu, dievų ieškodami ne tiek mokslui, kiek poezijai. Jų prasimanymai, deja, prigijo ir kai kuriuose liaudies tradicijų rinkiniuose.

Iš šių faktų galima susidaryti nuomonę, kad remiantis tokiomis nepatikimais šaltiniais latvių mitologijos išvis nebeįmanoma iširti. Tačiau padėtis anaipol nėra tokia beviltiška. Visiškai tikrų, nors ir nepilnų žinių apie latvių mitologiją XVII a. yra pateikęs žymusis P. Einhornas. Šių žinių tikrumą patvirtina kai kurios liaudies tradicijos, ypač liaudies dainos. Taigi apie latvių mitologiją iš pastarųjų trijų šimtmečių galima atarsti ir patikimų žinių.

3. Indoeuropiečių protautės mitai

Keletas pastabų apie tuos pamatus, ant kurių veikiausiai iškilo baltų mitologija. Latviai, kaip žinoma, priklauso baltų tautų šakai, kuri savo ruožtu kilo iš indoeuropiečių protautės. Lygindami įvairių indoeuropiečių tautų tikėjimus mitologai jau seniai pradėjo aiškintis, kurie gi iš jų seniausi ir bendri visoms minėtoms tautoms. Tokiu būdu tapo iškelta hipotezė apie indoeuropiečių protautės mitologiją. Kadangi baltų tautos, gyvendamos toli nuo Viduržemio jūros kultūros centro, išsaugojo senesnę ir grynesnę kalbą, tai ir baltų mitologija, kaip manoma, nebus pernelyg nukrypusi bei nutolusi nuo protautės tikėjimų. Todėl trumpai apžvelgsime šios indoeuropiečių protautės mitologiją, kiek ji atsekama. [11]

Mažne visose pasaulio tautose rasime kokių nors liudijimų, jog dangus buvo laikomas tėvu, o žemė – motina. Indoeuropiečių tautose taip pat randame ne tik dangaus valdovą ar tėvą, bet ir tam tikrą žemės valdovę. Pastarajai tačiau priklauso mažesnis vaidmuo, jos vietą neretai užima žemės dievai.

Nemažiau plačiai paplitęs mitas, kad Saulė ir Mėnuo esanti sutuoktinių pora, tik įvairiose tautose keičiasi abiejų lytis: vienoje (pavyzdžiui, senovės graikų bei romėnų) Saulė yra vyriškos, o Mėnuo – moteriškos lyties; kitose Mėnuo yra tėvas, o Saulė – motina (pavyzdžiui, germanų bei senovės semitų). Šiame indoeuropiečių mite žymus vaidmuo dar tenka „Dangaus“ arba „Dievo sūnums“ (plg. graikų Dioskūrus) ir, jų atsvarai, „Saulės dukroms“. Su Saule dar galima sieti daugeliui indoeuropiečių tautų irgi pažįstamą aušros deivę. Iš dangaus reiškiniių didžiausią įspūdį pirmą kartą žmogui darė perkūnas, davęs ne vieną dievybę. Atskiri dievai valdė vėją, ugnį ir vandenį. Tačiau nereikia manyti, kad visos pirmą kartą indoeuropiečių dievybės yra kilusios iš gamtos jėgų. Dar būta dievų, kurie žmogui padėjo visokiuose darbuose ir būklėse. Žemdirbystę, gyvulininkystę, medžioklę, žvejybą, vedybinį gyvenimą, žmogaus likimą – viską globojo atitinkami dievai. Lygindami įvairių tautų papročius, randame ir dievybių, prižiūrinių paleistuvavimą, vagystes bei žmogžudystes. Savo dievus turėjo kai kurie kalnai, miškai, vandenys bei akmenys. Būta dar visokių vietos bei sodybos dievų. Kinų išvietės deivė ar latvių Mėslo motė, *Mēsla mātē* (plg. romėnų *Sterculinius*) mitologijoje nėra jokios išimties. Nors protėvių bei vėlių kulto pastaruoju metu mitologai nebelaiko tiek archajišku kaip kad anksčiau, vis dėlto niekas neneigia jo didelės reikšmės. Mirusiųjų dvasioms pirmą kartą žmogaus vaizduotėje priklausė žymus vaidmuo. Iš jų, kaip jau sakytą, bus kilęs ir minėtasis vėlių kultas, ir įvairios požemių dievybės. Vėlėms užmezgus ryšį su žmonėmis žemės paviršiuje, prasiplėtė ir kai kurių dievų darbo laukas. Tikėjimai, susiję su gamtos jėgomis, protėvių dvasiomis bei įvairiomis gyvenimo būklėmis dažnai susimaišo, o liaudies poetinė fantazija kartu su pasiskolintais kitų tautų mitais juos dar labiau sujaukia. Iš dalies tai jau pastebėjome užsimindami apie Laimą.

Mitologai mano, kad šie indoeuropiečių senieji dievai dar nebuvo visiškai antropomorfizuoti, t. y. prilyginti žmonėms. Ne visi turėjo ir savo vardus, nes tik retas dievo vardas siekia indoeuropiečių prokalbę. O kurie iš jų susiję su prokalbe, tie visų pirma paprastai žymi dangų, perkūną, saulę, mėnulį, aušrą, žemę ir t. t. Atskiri kraštai taip pat turėjo įvairių mažiau reikšmingų dievų. Taigi indoeuropiečių protautės mitologija [12] jau buvo išaugusi iš pirmą kartą preanimizmo stadijos. Jos dievai – tai jau nebe pikti demonai, paprastai išivaizduojami visokių žvėrių pavidalu, nes žvėrių išvaizdos dievų indoeuropiečių tautos turėjo palyginti nedaug. Negali sakyti, kad ši mitologija būtų skurdi ir dievų skaičiumi bei įvairove. Žinomame anglų etnografijos vadovėlyje sakoma: „Primityvios, neišsivysčiusios tautos, esančios žemoje civilizacijos pakopoje, paprastai pažįsta tik nedaugelį dievybių globėjų. Kuo sudėtingesnė yra civilizacija, tuo ryškesnė joje tendencija į politeizmą“.⁹

4. Baltų, arba aisčių, protautės mitai

Iš tokių tad vaizdinių bus išsirutulioję ir baltų protautės tikėjimai, kaip regis, jau pažengę visą žingsnį pirmyn. Savo ruožtu iš baltų mitų tuo pat būdu radosi latvių mitologija. Taigi

latvių dievai bus dar labiau nutolę nuo pirmųjų demonų, tačiau, kaip sakytą, likę artimi senosioms indoeuropiečių dievybėms. Atsižvelgiant į tai, ne tik latvių kalba, bet ir latvių mitologija turi didžiulę reikšmę senosios indoeuropiečių kultūros tyrinėjimams.

Jau užsiminta, kad indoeuropiečių protautės dievai nebuvo visur visiškai tie patys. Pastebėta, kad ir įvairiuose senųjų prūsų bei lietuvių kraštuose būta skirtingų dievybių. Latviuose irgi aptinkama tokia pati įvairovė. Pavyzdžiui, Ūsinį (*Ūsinš*), regis, garbino tik latviai aukštaičiai, o persirengėliai buvo žinomi tik kuršiams. Tai turint omeny, negali būti nė kalbos, kad prūsai, lietuviai ir latviai būtų turėję vienodą mitologiją. O jeigu jau baltų tautos neturėjo vieno tikėjimo, tai negalėjo būti ir dvasininkų, valdžiusių visas tris tautas. Tokius dalykus mums pasakoja minėtasis Simonas Grunau, o senesnės bei patikimesnės kronikos praneša apie nuolatinius kruvinus baltų tautų tarpusavio karus. Tokia kunigų valdžia daugeliui tautų, be to, būtų išimtis visoje Šiaurės Europos istorijoje.

Susipažinę su tais pagrindais, kuriais remiantis galima patikrinti kronikų mitologines žinias, dabar pereisime prie kronikose paminėtų baltų tautų dievų. Petras Dusburgietis XIV a. pradžioje apie senąją prūsų tikyba rašo taip: „Kadangi jie nepažino Dievo, tai, suprantama, klaidingai dievino visokiausius tvarinius, būtent: saulę, mėnulį ir žvaigždes, griaustinį, sparnuočius ir keturkojus, netgi rupūžes”.¹⁰ Taip pat ir lietuviai, pasak senųjų raštų, garbino perkūną, saulę, mėnesį bei kitus tvarinius. M. Mažvydas 1547 metais rašo, jog „daugelis dar ir dabar visų akivaizdoje atlieka stambeldiškas apeigas ir viešai išpažįsta stambeldystę: vieni medžius, upes, kiti žalčius, kiti dar ką kita garbina, šlovindami kaip dievus. Yra tokių, kurie Perkūnui daro įžadus” ir t. t.¹¹ Apie latvių aukštaičių tikėjimus jėzuitų misionierius 1613 metais rašo: „Jie turi [13] įvairių dievų, vieną dangaus, vieną žemės dievą, o po jų dar eina žemesni dievai, būtent: žuvų, laukų, javų, daržų, gyvulių, arklių, karvių bei kitų reikalingų dalykų dievai”. Su šiomis citatomis galima palyginti P. Einhornio pranešimą apie Pabaltijo latvių prietarus, kuriame skaitome, jog latviai turėję „įvairių dievų bei deivių, kaip dangaus, orų, perkūno, žaibo, jūros, vėjų, ugnies, laukų arba dirvų, daržų, gyvulių, kirmėlių ir kelių dievybės”. Kitoje vietoje jis rašo, jog „latviai garbino saulę, mėnesį, perkūną, žaibus ir vėjus, o šalia šių dar turėjo kitų dievų bei deivių, kaip Jūros motė (*Jūras māte*), kurios šaukėsi žvejai, Lauko motė (*Lauka māte*), kurios šaukėsi artojai, Miško motė (*Meža māte*), kurios šaukėsi medžiotojai, Kelio motė (*Ceļa māte*), kurios šaukėsi keleiviai, Daržų motė (*Dārzu māte*), kurios šaukėsi moterys bei namų šeimininkės”. Vėl kitur, minėdamas didžiuosius latvių dievus, Einhornas rašo: „Vienas buvo gėlių, javų ir kitų žemės vaisių dievas, jį garbino ypatingomis apeigomis. Kitas buvo dangaus ir žemės dievas, trečias – jūros dievas, ketvirtas – jūrininkų dievas, penktas – šulinių ir upių dievas, šeštas – turtų dievas ir t. t. Taip pat jie turėjo atskirą perkūno bei audros dievą...” Iš šio pranešimo mes matome baltų tautų mitologijas esant ne tik giminiškas tarpusavy, bet ir labai artimas seniesiems indoeuropiečių tikėjimams. Nėra jokio pagrindo abejoti, kad šie pranešimai

būtų kokiais nors sumetimais tyčia suklastoti. Taigi XVII amžiuje buvo paminėtas ir latvių dangaus dievas, kurio, kaip jau sakytą, senesnės kronikos nemini, nes, jų žodžiais, pagonytę tegarbinę velnius (*coluerunt Daemonia pro Diis*).¹²

5. Dangaus tėvas ir Žemės motė

Kas gi buvo tasai senasis dangaus valdovas, arba Dangaus tėvas (*Debess tēvs*), kurio ieškoma, kaip sakytą, ir latvių mitologijoje ir kurį yra paliudiję katalikų dvasininkas ir P. Einhornas? Atsakymą į šį klausimą mums duoda mūsų liaudies dainos:

*Vai, Dieviņi, Debess tēvs,
Ko sapņos es redzēju!*
9291

Vai, Dievuli, Dangaus tėve,
Ką aš sapnuose regėjau!¹³

*Bagātīe pie Dieviņa
Mani stāda kanepēs.
Dziržu sava Debess tēvu
Mani ar' meklējam.*
31167

Bagočiai pas Dievulį
Mane stato kanapėsna.
Bet girdžiu, kad ir mane
Dangaus tėvas šaukia.¹⁴

*Dievs to zina, Debess tēvs,
Kur būsim citu gadu.*
269 var.

Dievas žino, Dangaus tėvas,
Kur mes būsim kitamet.

Šis baltų tautų Dievas (latviškai *Dievs*, lietuviškai *Dievas*, prūsiškai *Deiwas*), arba Dangaus tėvas, savo vardo garsynu bei reikšme yra giminiškas ne tik lotynų kalbos žodžiui *Deus* ‘Dievas’, bet ir sanskrito *Dyaus pitā*, graikų *Zeus patēr* bei lotynų *Jupiter* arba *Diespiter*. Taigi Jupiteris yra susijęs su mūsų dainų Dievu, o ne su Jupiu. [14] Žodį *dievas* pasiskolino ir suomių kalbos (suomių *taivas*, estų *taevas*, lyvių *tōvas*), kuriose jis reiškia tik ‘dangus’; iš čia matome, jog gamtos reiškiniai ir jų dievybės seniau paprastai vadintos tuo pačiu žodžiu. Dar dabar kai kuriose mįslėse Dievu pavadinamas dangus. *Spirks pie Dieva, sprinģis mežā, simtakājis ezerā* „Spirgulys [kibirkštis] pas Dievą, spraugulys miške, šimtakojis ezere” (žvaigždė, kiškis, vėžys).¹⁵ Priėmus krikščionių tikėjimą, šis senasis dangaus dievas visose trijose baltų tautose įgijo krikščionių Dievo reikšmę. Latvių tradicijoje *Dievs* yra vien tikrinis, o ne bendrinis daiktavardis, todėl kitos dievybės niekuomet nevadinamos dievais. Plg., pavyzdžiui:

*Sper, Pērkonī, sausu koku,
Liec zaļami salapot;
Sodi, Dievs, ļaunus ļaudis,
Dod labiem padzīvot.*
27359

Spirk, Perkūne, sausą medį,
Liepk žaliajam sulapot;
Teiski, Dieve, piktus žmones,
Duok geriesiems pagyvuoat.

*Līgo Dievis ar Pērkonu,
Es ar savu bāleliņu.*
32955

Šoka Dievas su Perkūnu,
Aš su savo broliuželiu.

Liaudies dainose apie šį senąjį Dievą, arba Dangaus tėvą, randame daug ir įvairių smulkmenų. Jis turi „platų” (33255) arba „kuplų” (8135) apsiaustą, dažniausiai „pilkos” spalvos (33532–5), bet ir „žalio šilko” (32953; 33682, 4) bei „sidabruotą” (33254; 33682). Dar jis nešioja „juostą” (29436; 29579; 33140 var.) su „kalaviju” (9097; 34043, 20; 29436; 30074, 2;

31754; 33140 var.), o kartkartėmis ir „rugių varpų kepurėlė“ (32555), „žalių šilkų skepetaitė“ (33997), „baltą švarką“ ir *bal-tu spieki* „baltą lazda“ (32913). Pasak vienos liaudies dainos (33652), jis yra *mazs vīriņš*, bet *gudrs viņa padomiņš*, t. y. „maz-žas vyrutis“, bet „išmintingutis“. Kieme Dievulis stovi „kiečių krūme“ (8050; 13232), naktį miega *liela ceļa maliņā, ceļmalīša krūmiņā* „didžio kelio pakrašty, šalia kelio pakrūmy“ (26060; plg. 9123), mėgsta prigulti pokaičio (32800). Paprastai jis joja ant žirgo, bet neretai ir važiuoja „rogėse“ ar „ratuose“. Jo žirgai įvairaus plauko, kaip ir apskritai liaudies dainų žirgai, o neretai jie pasirodo ir visai kitu pavidalu: arba kaip „juodi šunes“ (33647), arba kaip „juodi varnai“ (33690), arba kaip „juodi jaučiai“ su „baltais ragais“ (33862). Dievo žirgeliams ant nugaros kartais dar būna užtiesta „žvaigždžių gūnia (*zvaigžņu dekis*)“ (17833; 33655). Dievulis ne tik kad panašus į žmogų, bet ir daro visokius žmogaus darbus, neretai tiesiog „lenda į kambarį“ (19713; 33255). Jis skina „lydymą“ (28854; 33657), eina sėti „su sėtuvėle“ (27953–4; 28016; 28028), „joja naktigonėn“ (738; 29176), turi savo „klėtį“ (8243), kartu su žmonėmis švenčia vestuves (16095, 1), prižiūri savo „apynių daržą“ (19487) „prie Dievulio namų durų“ (19491), kuriame auga „kuplus ažuoliukas“ (34127), ir „daro alų“ (8082). Dievulis padeda žmogui visuose jo darbuose ir visame kame, net eina už samdinį (11776) ir ypač globoja vyrus. Jis ginčijasi su Laima, Maria (*Māra*) bei Saule, barasi su jomis, ypač su Saule, ir būna *trīs dienīņas, trīs naksnīņas ienaidā* „tris dieneles, tris nakteles susipykęs“. Šios nesantaikos priežastys įvairios. Kartą [15] „Saulė paleido į Mėnesį sidabro akmenėlį“ (34016), kitąsyk „Saulės dukrelė sulaužė Dievo sūnelio kardelį“ (34019). Dažniau vis dėlto kalti yra patys Dievo sūneliai, „numovę Saulės dukrelei žiedelį“ (34017), „sumaię Saulės dukrelės vainikėlį“ (34018) arba „apvertę Saulės dukrelės rogeles“ (34020). O nesantaika su Laima ar Dekla (*Dēkla*) prasi-dėjo arba dėl ginčo lemiant žmonėms likimus (9242; 10042; 9459), arba dėl to, kad „Dievas Laimai (Deklai) sušluostė brangią skepetaitę“ (34015). Su Perkūnu gi Dievas „šoka“ – *līgo* (32955) arba *danco* (24044).

Tokie liaudies dainų Dievo apdarai bei užsiėmimai gero-kai primena paties kaimiečio apdarus bei ūkio darbus, o jo neįprasti žirgai ir ryšiai su Saule bei Perkūnu, priešingai, mena kur kas senesnę praeitį.

Kaip ir Laima, liaudies dainų Dievas jau yra stipriai paveiktas krikščionių tikybos. Pagonybės laikais nei šito Dievo galia nebuvo tokia didelė, nei jis pats nebuvo toks populiarus kaip mūsų liaudies dainose. Senesnės kronikos vyriausiuoju baltų dievu mini Perkūną, nors jau P. Einhornui yra žinomas ir dangaus bei žemės dievas (*Gott des Himmels und der Erden*), neabejotinai tas pats liaudies dainų Dievas, juoba kad ir liaudies dainose aiškiai sakoma, jog žemė priklausanti Dievui (1901; 32955). O ypač jam priklauso kalnai (30336), kuriuos jis pats „daro“ arba „augina“ (31777–80).

Šitas Dievas stovi vienas pats ir neturi jokių aiškių genealoginių ryšių su kitomis dievybėmis. Liaudies dainiuo-ja: *Ne tev sievas, ne tev bērnu, kas tev vecam maizi dos?* „Nei tau žmonos, nei vaikų, kas tau senam duonos duos?“

(33678); *Ne tev tēva, ne māmiņas, ne tev savas līgaviņas* „Nei tau tėvo, nei mamelės, nei savos mergelės“ (33679). Iš dalies tai galima paaiškinti paties Dievo pirmaprade prigimtimi, iš dalies – krikščionybės įtaka. Apie Dangaus tėvo ryšius su Žemės mote tebyloja jau tik mįslė: *Augsts tēvs, plata māte, traks dēls, akla meita* „Aukštas tėvas, plati motė, patrakęs sūnus, akla dukra (dangus, žemė, laikas, naktis)“.¹⁶ Dievo motina, ar motė (*Dieva māte*), paminėta tik kokiose trijose dainelėse, bus, ko gero, perimta iš rusų, nes viename variante ji atitinka Marios motę (*Māras māte*) (33793). Taip pat prie šios dievybės galėjo prisidėti apskritai matronų kultas, apie kurį dar kalbėsime toliau. Taip, pavyzdžiui, vienoje dainoje Dievo motė susiremia su Velnio mote (*Velna māte*) (34054). Kadangi Dievas, kaip sakyta, neturi vaikų, tai nebegalime nė drąsiai teigti, kad jis liaudies dainose yra vadinamųjų Dievo sūnelių tėvas. Juolab neturime jokių žinių apie Dievo sūnelių motiną. Šie *Dieva dēli* su savo žirgais, kaip jau buvo parodyta, primena ne tik lietuvių *Dievo sūnelius*, bet ir senovės graikų Dioskūrus bei senovės indų Ašvinus. Kad Dievo sūneliai būtų žymėje Aušrinę bei Vakarinę [16] žvaigždę, kaip atrodė W. Mannhardtui, arba debesis, kaip aiškino H. Bylenšteinas, iš dainų niekaip negalime spręsti. Visose minėtose tautose Dievo sūneliams priklauso pasiuntinių vaidmuo Saulės ir Mėnesio piršlybose. Jie paprastai joja ant žirgų arba net patys pasirodo žirgų pavidalu. Galimas daiktas, jog Dievo sūneliai iš Rytinės ir Vakarinės žvaigždžių išsirutuliojo dar indoeuropiečių protautės laikais, bet latvių mitologijoje šitie dalykai nebėra akivaizdžiai regimi. Latvių Dievo sūneliai tad jau yra labiau išsivysčiusios mitinės būtybės, todėl ir nereikia tyčia mūsų liaudies dainose ieškoti to, ko jose iš tikrųjų nėra. Veikiausiai jau bus L. Bėrzinio tiesa, pastebėjusio, jog vienoje mįslėje Dievo sūnumi pavadinta šviesa. *Neribēja, nedimdēja, te atbrauca Dieva dēls* „Nei dundėjo, nei trinksėjo, Dievo sūnus atriedėjo (šviesa)“. O man žinomuose variantuose šis Dievo sūnus reiškia saulę. Kai kurie mitologijos tyrinėtojai mano, kad jau indoeuropiečių protautėje Dievo sūneliai garbinti kaip grynai mitinės būtybės, kurių pirmykštė prasmė žmonių jau tada buvo pamiršta.

Neturime jokių duomenų, kiek Dievo sūnelių iš tikrųjų būta. Dažniausiai liaudies dainos mini arba vieną Dievo sūnų, arba apskritai Dievo sūnelius. Bet neretai sutinkame ir du Dievo sūnelius (33766; 33976; 34023), kas galėtų būti senų laikų atbalsis. Viena dainelė visiškai aiškiai sako, kad *Dieviņam četri dēli* „Dievulis turi keturis sūnelius“, štai kokiais vardais: *Mikužiņi, Andružiņi, Pēterīši, Pāvuliši*, t. y. Mykoliukas, Andriuliukas, Petriukas, Poviliukas (33734, 2). Gana dažnai tačiau Dievo sūneliu vadinamas Janytis (*Jānītis*) (32902–9). Dievo sūneliai tokiais vardais, kaip matyti, atsirado dėl krikščionybės įtakos. Kitose dainose turime dar aiškesnių krikščioniškos įtakos liudijimų. Viena dainelė pasakoja, jog *ziemsvētkos Dievs piedzima, lieldienā šūpli kāra* „Per Kalėdas Dievas gimė, per Velykas lopšį korė“ (33295). Kitose dviejose daug variantų turinčiose dainelėse (33967–8) Dievo sūnus *zelta krustu vēcināja* „aukso kryžiumi mojava“. Gali būti ir taip, kad šis aukso kryžius mena žvaigždę, nes *krustiem auga*

ceļam saknes „kryžium auga kelio šaknys (t. y. medžių šaknys miško kely)”, krustiem zvaigznes debesīs „kryžium žvaigždės danguje” (32824), ir es redzēju zelta krustu (var.: zvaigžņu sietu) vidū gaisa grozāmies „aš regēju aukso kryžiu (var.: žvaigždžių sieta) vidur oro sukantis” (33780). Tačiau pats kryžiaus pavadinimas, kaip ir jo ryšys su Dievo sūneliu, be abejo, yra krikščioniškos kilmės. Kaip kad Jānītis kartais pavadinamas Dievo sūnumi, taip ir mīla Laima „miela Laima” vienoje dainelėje (32) yra Dieva meita „Dievo dukra”. Visos šios dainos apie atitinkamų vardų Dievo sūnelius, taip pat Dievo motiną ir Dievo dukrą yra, kaip jau sakyta, retos ir nelabai senos.

Dangaus tėvo opozicija yra Žemės motė, *Zemes mātē*, W. Mannhardto nuomone, seniau laikyta augalų ir žvėrių motina. Vėliau ji jau mažai kuo skyrėsi nuo Vėlių motės, nors tikraja požeminio, arba „ano pasaulio”, valdove vis dėlto lieka Žemės motė, kurios žmonės prašo ilgesnio gyvenimo ir ant žemės: [17]

<i>Gana lūdzu Zemes māti, Rokā maku turēdams: Došu simtu dālderīšu, Atlaid manu augumiņu.</i>	Labai prašau Žemės motės, Rankoj kapšā laikydamas: Duosiu šimtā talerikuų, Paleisk mane gyvā.
27340; 1120, 2	

Atsisveikindamas su tėvu ir motina, mirštantysis pasveikina Žemės motę:

<i>Ar Dieviņu, tēvs, māmīņa, Labvakar, Zemes mātē, Labvakar, Zemes mātē, Glabā manu augumiņu!</i>	Su Dievu, tėve, mamyte, Labas vakar’s, Žemės mote, Labas vakar’s, Žemės mote, Priglausk mane jaunā. ¹⁷
27521	

Siela irgi lieka Žemės motės „globoje”:

<i>Mātē, mātē, mīla mātē, Ne tā mana mūža mātē, Zemīt’ mana mūža mātē, Glabā manu augumiņu.</i>	Motė, motė, miela motė, Ne ji amžinoji motė – Žemē amžinoji motė, Priglausk mane jaunā.
27730	

<i>Šūpo mani, māmuliņa, Neba mani daudz šūposi; Šūpos mani Zemes mātē Apakš zaļa velēniņa.</i>	Supk mane, brangi mamyte, Neb’ilgai mane sūpuosi; Sūpuos mane Žemės motė Po žalia velēna.
27406	

Pasak Langės žodyno,¹⁸ latviai į Žemės motę kreipdavęsi ir savo pradingusių daiktų. Tas pats Langė dar mini, kad Žemės motei tarnavusios „šventos mergelės (*svētas meitas*)”.¹⁹ Senasis Stenderis priduria, jog šios šventos mergelės naktimis dirbdavusios savo gerbėjams visokius darbus. Šventos mergelės tačiau yra, be abejonės, naujas reiškiny latvių mitologijoje, nes, pirma, jos neminimos liaudies dainose, išskyrus porą nepatikimų pavyzdžių, o antra, žodžiai *svēts* ‘šventas’ (iš rusų *святой*) ir *meita* ‘mergaitė, mergelė; dukterė’ (iš vid. vokiečių *meit*) yra skoliniai. Apskritai galima sakyti, kad išlikęs Žemės motės vaidmuo yra labai menkas, o apie jos artimesnį ryšį su Dangaus tėvu išvis neliko jokių platesnių žinių. Žemės motės reikšmės susiaurėjimas bus pra-

sidedęs dar ikikrikščioniškais laikais, kai valdžia žemei perėjo senojo Dievo žinion (1901; 32955). Savo ruožtu lietuvių senosios Žemynos vietoje įsigalėjo Žemėpatis. Vis dėlto neteisūs yra tie rašytojai, kurie mano Žemės motę esant kilusią iš Vėlių motės. Jau aukščiau matėme, kad visi faktai liudija pirmosios senumo naudai.

Hupelis²⁰ rašo, jog dar jo laikais Valmieros apskrityje gerbta Žemės motė (*Erdgöttin*). „Jie turi paprotį aptverti koki seną medį ar tuščią laukymę, ypač sudegusio seno trobesio vietoje, arba kokią akmenų krūsnį ir ten aukoti Žemės motei pirmojo pieno, sviesto, vilnos bei pinigų. Balandžio 23-ą jie pjauna jai juodą gaidį, ir šiam tikslui toje laukymėje yra ypatus aukų akmuo. Tokią vietą, kuri jiems yra tarsi koks namus sergintis dievas, jie nepaprastai [18] gerbia: perlpti per tvorą ir nusiskinti ten kokią žemuogę ar avietę, įkirsti tą šventąjį medį ir t. t., jų akimis, yra nusikaltimas, sukeltantis neišvengiamą nelaimę ar ūmią mirtį. Šis valstiečių prietaras yra labai senas ir tikriausiai bendras visiems latviams, lyviams ir estams”.

Tokie papročiai šiaip jau labai primena Ūsinį (*Ūsiņš*) bei Naminį (*Mājas kungs*), todėl galima suabejoti, ar visi šie duomenys iš tikrųjų susiję su Žemės mote.

6. Dangaus dievybės

Senąją saktmę apie Saulės (*saule*, kaip ir lietuviškai bei prūsųsiškai) ir Mėnesio (*mēness*, lietuvių *mėnuo*, prūsų *menig*) santuoką gyvą išsaugojo ne tik latviai, bet ir lietuviai. Pasak lietuvių dainų, Saulė pykstasi su savo neištikimu vyru Mėnesiu, įsimylėjusiu Aušrinę. Latvių liaudies dainose apdainuojamos Mėnesio vestuvės su Saule juolab atskleidžia abipusį priešiskumą. Saulė pirma buvusi „mergelė” (33809–10) ar „nuotaka”, o Mėnuo jai „nuėmė vainikėlį” (33810). Toliau sužinojome, kad Saulė *mūk* „smunka, sprunka”, o Mėnuo *dzenas* „genasi, vejasi” iš paskos (33866). *Saule meta audekliņu* „Saulė apmetė audeklėlį”, o Mėnesėlis *tekādams sajauc Saules audekliņu* „tekinėdamas sujaukė Saulės audeklėlį” (33941). Tačiau Mėnesiui vis dėlto tenka nuo Saulės labiau kentėti, nes ši yra stipresnė. Saulė „bara” Mėnesėlį, „kam tas visą naktį kažkur bastėsi” (33846), o jis atsako: „Tau dienele, man naktelė” (33909). Saulė „kūlē” Mėnesėlį (33925–7) už tai, kad šis „nušaldė” Saulės sėtą „rožių darželį” (33927). *Saule laida Mēnesim ar sidraba čakārniņu, kam tas gaiši nespīdēja tumšajā naksniņā* „Saulė leido į Mėnulį sidabro šiekstelį, kam tas skaisčiai nespindėjo tamsiąją naktelę” (33928). *Saul’ sacirta Mēnesitiņu ar aso zobentiņu, kam atņēma Auseklim saderētu līgaviņu* „Saul’ perkirto Mėnesėlį su aštri kalaviju, kam tas atėmė Auseklio suderėtą nuotaką” (33950). Bet ir pati Saulė, kaip nuotaka, regis, nėra pastovi, nes savo ruožtu *Dieva zirgi, Dieva rati, gaid’ Sauliti iesēdam* „Dievo žirgai, Dievo ratai laukia Saulės įsėdant” (33799). Latvių liaudies dainose vis dėlto kur kas dažniau minimos Dievo sūnelių ir Saulės dukrytės, kurie pastoviai pešasi, puošiasi ir atlieka visokius darbus, vestuvės. Be Dievo sūnelių, tarp Saulės dukrytės jaunikų dar paminėti Auseklis (33745; 33836; 33857; 34001), *Ausekļa dēli* „Auseklio sūneliai” (33946; 33795; 34009; 34026), Mėnesis (33865;

33745, 1; 33849), *Mēness dēli* „Mēnesio sūneliai” (33803; 33995), *Dieviņš* „Dievaitis” (34043, 7 ir 23), *Vējš* „Vējas” (33798), *Vēja dēls* „Vėjo sūnus” (33983), Perkūnas (33891) ir *Pērkona dēls* „Perkūno sūnus” (33834). Mēnesio sūneliai, regis, yra archajiškos mitinės būtybės, nes Adažiuose esama seno sodybos pavadinimo *Mēnessdēls*. Ir šios dangiškosios vestuvės yra labai senas mitas, paveldėtas iš indoeuropiečių protautės. Apie tokias vestuves užuominų esama daugelyje tautų, nuotaka paprastai visur yra Saulės dukra, o jaunikiai gali būti įvairūs, kaip jau matėme ir iš mūsų liaudies dainų.

Saulės apdaras išaustas dažniausiai iš aukso ir sidabro. [19] Apsigaukus ji arba „aukso skara” (33934–5), arba Jūros dukrytės (*Jūras meita*) nuausta skara, išrašyta *zeltītiemi džīpariem* „paukuotom gijom” (33790). Dar ją puošia *zelta kurpes* „aukso korpės” (33951; 33992) ir *zelta puški* „aukso kutai” (33931) bei *sudraba ieloki* „sidabro atlankai” (33930–1), *zīda kleita* „šilko sukniā” ir *sudraba vaiņags* „sidabro vainikas” (34027). Jos apdarai „sidabruoti” (33785–4; 34014), ir per liemenį ji juosi „juostā” (33750; 33827), kuri savo ruožtu yra „auksinė” (33820). Taip pat neretai Saulė turi „šilko sijonus” (33791; 33866), „baltus marškinius” (34028), *zelta kronis galviņā*, *vaska kurpes kājīnā* „aukso karūnā ant galvelės, vaško kurpes ant kojelių” (33917), jos *pilni pirkti abas rokas zelta grieztu gredzentiņu* „pilni pirštai abiejų rankų [iš] aukso suktų žiedelių” (33932). Ji važiuoja rogėse arba ratuose, traukiamuose įvairaus skaičiaus ir įvairaus plauko žirgų. Saulė *tek par silīņu ratīņos*, *par jūriņu laiviņā* „teka per šilēlī rateliuose, per jūrelę laivelėje” (33811). Taip pat ji dirba visokius moteriškus darbus. Saulė „audžia” (83907) arba „meta metmenis” (33941), *darina sagšas* „mezga skaras” (4385), „pina vainikā” (33942), *velē villānūtes* „velēja vilaines”²¹ (34025). Būdinga ir tai, kad *Saule kokles skandināja*, *austriņā sēdēdama* „Saulė kanklēm skambinējo, ant Auštros (Rytų vėjo) sēdēdama” (33924), o nuėjo *zeltābolu mētādama* „aukso obuolį mētydama” (33881). Kaip ir Laima, ji rūpinasi žmonėmis; kaip ir Vėliū motė, nulydi vėles į „anā pasaulī”. Ji regi, kas nutinka žmogui gyvenime (33991) ir žino, kiek jam skirta amžiaus (33744). Saulės apdarai mums vėlgį primena nuotakos drabužius bei liaudies dainose minimus papuošalus, tačiau seniausi mitiniai vaizdiniai yra Saulė, plaukianti per jūrą laiveliu ir žinanti viską, kas pasaulyje nutinka.

Saulėleidį senovės latviai šventė ir tuo metu nedirbo jokių darbų. Šį paprotį liudija kad ir tokios liaudies dainos:

*Ne svētdienas nesvētīju,
Ne Saulīti norietam.*
6843; 25535; 27593

Nei šventadienius švenčiau,
Nei Saulytę leidžiantis.

*Svētījiet, jaunas meitas,
Kamēr Saule norietēja,
Kamer Saule nosapēra
Sudrabiņa pirtiņā.*
6846

Švēskit, jaunos merguželēs,
Kol nenusileido Saulē,
Kol nenusipērē Saulē
Sidabrinėje pirty.

Prie progos liaudies dainių fantazija priskiria Saulei ir įvairių giminaičių bei tarnų. *Rit' riti, Mēnessiņ', vārītiņus vērti, nu nāk Saulei trejādi viesi: nāk tēvs, nāk bāleliņi, nāk mazas māsiņas*

kā magonītes „Riedėk, Mėnesėli, vartelių verti, pas Saulę atvyko trejopi svečiai: atvyko tėvas, atvyko broleliai, atvyko mažos seselės kaip aguonėlės” (33896). Saulytei tarnauja „tarnaitėlė” (33805; 34024), „mergelės” (33770), „tarnai” (33734), „jungos” (33911), „liokajus” (33884) ir „šturmanas” (33890). Nėra jokios abejonės, kad šie giminaičiai bei tarnai yra vėlesnių laikų priedai, kuriuos sutinkame labai retai. Saulės tarnai dargi susiję su naujųjų laikų pareigybėmis ir visi pavadinti skoliniais žodžiais. Tokiam pačiam vėlyvam Saulės mito praplėtimui priklauso, regis, ir *Saules dēls* „Saulės sūnus” (33842), kuriam Saulė atveda ir *vedeklu* „nuotakā” (34039, 19–22). Itin senos mitinės būtybės, priešingai, yra *Saules meitas* „Saulės dukros”, *rasas rotu valkātājas* „su rasos papuošalais” (5729), kurias galima priskirti dar indoeuropiečių protautei. *Saulės duktē* visiškai sutampa su indų *Sūro duhitā*, kuriai [20] peršasi minėtieji ašvinai, šie, savo ruožtu, kaip sakyta, yra indiškieji Dievo sūneliai. Ir graikų Heliadės niekuo nesiskiria nuo tų pačių Saulės dukrelių. Jos yra lygiai taip pat neapibrėžtos mitinės būtybės kaip Dievo sūneliai ir, regis, iškyla tik kaip pastarųjų atsvara. Ir nors Saulė vienoje liaudies dainoje pavadinta „mergelijų” ar „dukrelių motina” (*meitu māte*) (33766), vis dėlto niekur nekalbama apie Saulės dukrelių tėvą. Senasis Stenderis rašo, kad, pasak latvių mitologijos, iš Mėnesio ir Saulės santuokos esą gimusios žvaigždės, tačiau jokių patikimų duomenų, kad Saulės dukrelės būtų žvaigždės, neturime.²² Taip pat nežinome, iš kokių šaltinių Stenderis sėmėsi savo žinias. Iš liaudies dainų tik žinome, kad *Mēnessiņš zvaigznes skaita, vai ir visas vakarā* „Mėnesėlis žvaigždės skaito, ar yr visos vakare” (20922). Savo ruožtu kai kurie mitologai žvaigždėse ieško Dievo sūnelių, o pasak liaudies dainos, *rīta svaigzne ar vakara tie Mēneša kumeliņi* „Ryto žvaigždė su Vakare – Mėnesio žirgeliai” (33898; 33854). Ne mažiau teisėtai Saulės dukreles galėtume laikyti vėlėmis, nes kai *ar saulīti lietus lija* „su sauluže lietus lijo”, tai *Saules meitas* (var. *velēnieši*) *kāzas dzēra* „Saulės dukros (var. velėnaičiai, vėlės) svotbā kėlē” (27798, 1). Saulės dukrelė, kaip ir Žemės motė bei Vėliū motė, turi „kapų raktelī” (27519, 2). Apie Saulės dukrų skaičių irgi esama labai įvairių duomenų. Čia pranešama, jog tėra „viena Saulės dukrelė”, ir ta pati „našlaitėlė” (4368) su „vainikėliu” (5974²³) arba už bernelio „ištekJusi” (13732), čia, priešingai, kalbama apie „dvi” (4368, 1; 33805) bei „tris” (33943) Saulės dukreles. Dažniausiai vis dėlto apdainuojamos arba paprasčiausiai „Saulės dukrelės”, arba vienaskaita – „Saulės dukrelė”. Dar kai kuriose dainose Saulės dukrelė „skęsta” (33969; 33983) arba jau yra nuskendusī „aukso ašočius plaudama” (33822; 34002; 33847; 34010; 34012), ir vieversėlis neša Dievui žinią, kad „Saulės dukrelė numirė” (2647). Veikiausiai čia reikia galvoti apie saulės pašvaistę (viena dukrelė) arba saulės spindulius (daugiau dukrelių), vakare skęstančius jūroje.

Saulė turi savo dukreles, o Mėnuo – sūnelius (22049; 33803; 333995), kuriuos jau esame minėję.

Panašūs bei giminiški indoeuropiečių kalbose ir ryto žaros pavadinimai (sanskrito *ušas*, graikų *ēos* ar *auos*, lotynų *aurora*, lietuvių *aušra*). Visose minėtose tautose šis žodis dar žymi dievybę, be to, moteriškos lyties. Visi minėti žodžiai

savo ruožtu susiję su latvių *Austra*. R. Auningas (arba Auninis) gi latvių ryto žaros dievybe vietoje Austros laiko Ūsinį (*Ūsiņš*). Tačiau tokiam aiškinimui prieštarauja kai kurios aplinkybės. Pirma, visose minėtose tautose ši dievybė yra moteriškos lyties, todėl tokios turėtume tikėtis ir latviuose, kur esama juolab daug deivių. Ir abu ryto žaros pavadinimai latvių kalboje *rita blāzma* bei *austra* yra moteriškos giminės. Antra, fonetiniu požiūriu irgi nėra jokių abejonių, kad lietuvių *Aušra* bei kitas minėtas ryto žaros deives atitinka *Austra*, o ne *Ūsiņš*. Trečia, latvių Ūsinis yra [21] žirgų globėjas, ir nėra jokių patikimų liudijimų jį esant dar ir aušros dievu. Ketvirta, *Ūsiņš* yra skolinys iš rusų kalbos (*Усьень*), juoba sutinkamas tik rusų pasienyje ir išimtinai tik su dirbtine mažybine priesaga *-iņš*.²⁴

Austros šventykla, regis, buvusi Marsnėnuose prie Raunos, Austrinio (dabar vadinamoje Radzinio) sodybos žemėje ant nedidelės kalvos šalia Austrinio ežero. Ši kalva, regis, apylinkėje aukščiausia. Ją paprastai vadina senosiomis Austrenės kapinėmis, ir prieš šešiasdešimt metų ten dar laidota. Jau patys pavadinimai *Austriņš* bei *Austrene* aiškiai susiję su *Austra*. Hupelis pasakoja, kad Jurgio (balandžio 23), Baltramiejaus (rugpjūčio 24) ir Mykolo (rugsėjo 29) dienomis iš tolimiausių kraštų (*aus abgelegenen Gegenden*) čia sueidavę valstiečiai ir sunešdavę ant akmenų krūsnies (*auf einem Steinhauften*) vaško, vilnos bei panašių auškų, kurias vėliau pasiimdavę elgetos.²⁵ Seni žmonės dar dabar prisimena, kaip seniau čion ateidavę „svetimišaliai“ ar „katalikai“, nešdavę aušrai dovanas: vilną bei maisto produktus ir dėdavę ant akmenų krūsnies, tuomet tebestovėjusios ant kalnelio, pačiame kapinaičių vidury. Žmonės sueidavę jau dieną prieš atnašavimą ir nakvodavę Austrinio, dabar vadinamoje Radzinio, jaujoje. Patys tenykščiai šiomis aukomis jau nebetikėję, todėl rasi ir Raunos pastoriai paliko senąją krūsnį neišgriautą. Pasakojama, kaip vienas išdykėlis kartą naktį uždengęs jaujos langą, ir atnašautojai, nematydami šviesos, sukilo jau saulei patekėjus, dėl ko labai užpykę. Iš viso to matyti, kad ši Austrenė buvo visoje Vidžemėje gerbta Austros šventykla. Ir dabar dar žmonės pasakoja, esą Austrenės kalnas regimas iš pat jūros ir jūrininkai pagal jį žiūrį kelio.

Aukščiausiuoju baltų tautų dievu senosiose kronikose laikomas Perkūnas (latvių *Pērkonis*, *Pērkonis* arba *Pērkaunis*, lietuvių *Perkūnas*, prūsų *Percunis*). Mums gi tenka labai paabejoti, ar tikrai Perkūnas buvo aukštesnis už Dangaus tėvą, net jeigu jis ir būtų buvęs populiariesnis. Panašūs dievai dar aptinkami pas rusus (*Перунъ*), senovės indus (*Parjanya*) bei senovės skandinavus (*Fjörgyn*). Kalbininkai mėgino išaiškinti šį dievą ir kaip „aukštumų dievą“, ir kaip „ąžuolų dievą“, ir kaip „pėrėją“ (iš *pērt*, lietuviškai *perti*, rusiškai *нрпаму*). Fonetikai tačiau kiekvieno iš šių aiškinimų kelyje yra duobių. Už ąžuolo dievą galėtų byloti ta aplinkybė, kad perkūnijos debesis liaudyje vadinti ąžuolais. Pėrėją savo ruožtu primena „rūstusis“ (*bargais*) Perkūnas, kuris „barasi“ (*baras*) ir persekioja piktašias dvasias. Pastaruoju metu Perkūnas ir Dievas nebeskiriami, ir žmonės neretai Perkūną pavadina tai Dievaičiu (*Dieviņš*), tai Senuoju tėvu (*Vecais tėvs*). Kai tik pasigirsta per-

kūno griausmas, liaudyje sakoma: *Pērkonis, Dieviņš jeb Vecais tėvs kājās* „Perkūnaitis, Dievaitis arba Senasis tėvas atsikėlė“. Abu [22] pastarieji Perkūno vardai sutinkami ir liaudies dainose (plg. 33700 bei 33699; 33718–20), tačiau Dievą nuo Perkūno liaudies dainos paprastai griežtai skiria (9133; 24044; 32955; 27339; 33717; 33756). Dar liaudies dainose kalbama apie „keturis perkūnus“ (32486) ir „penkis Perkūno sūnus“ (33704, 3–6 bei 8) arba „penkis brolius“ (33708–9; 33704, 5 var.). Antai ir kinai žino penkis perkūnus bei keturis karaliūnus. Tiek latvių, tiek ir kinų tikėjimu, perkūnas sėja grybus. Mitologijoje, kaip žinoma, dažnai pasitaiko netikėčiausių bendrumų, todėl ir čia gali būti kokio labai seno mito liekana, visai nebūtinai tik atsitiktinis sutapimas. Vienoje dainoje (32486) randame, jog *visi četri pērkonī jūrmalā kāzas dzēra* „visi keturi perkūnai pajūry vestuves kėlė“. Iš penkių Perkūno sūnų pirmiausia, matyt, radosi šeši (33704, 7; 33709, 2), o jau tie išvirto į itin pamėgtą skaičių „devyni“ (33703–4). Devynis sūnus aptinkame tik dviejose dainelėse, nors abi turi variantų, o apie šešis sūnus kalbama išvis tik dviejuose variantuose. Taigi pirmenybė tenka penkiems sūnams. Nuo pamėgtojo skaičiaus 9 prie šešių ir penkių vargu ar bus pereita. Šie broliai paprastai spiria, griaudžia bei žaibuoja, o kai kuriuose variantuose ir leidžia miglą. Minima dar Perkūno sūnų motė (33703; 33708) bei sesuo (33708 var.), kurios pina sietus ir sijoja smulkų lietu. Perkūno sūnų sesers vietoje pasitaiko ir *Pērkonā tėva meitas* „Perkūno tėvo dukrelės“ (33699), vienoje dainelėje – trys (33890), esą pažadėtos Dievo sūneliams, Ausekliui bei Saulės šturmanui. Perkūno motė bei dukrelės, regis, bus vėlesnių laikų palikimas, sutinkamas irgi tik poroje dainelių. Nors antai jau *Gelehrte Beyträge* mini Perkūno motę, vakarais vedusią dulkėtą Perkūną pirtin ir jį praususią. Vis dėlto senesnis bus mitas, kuriame „penki broliai Perkūnėliai“ teturi vieną sesulę, juoba kad ir lietuvių mitologijoje aštuoni broliai Perkūnai turi vieną seserį. Tai liudija kad ir tokia dainelė:

<i>Kalējs kala jūriņā,</i>	Kalvis kalē jūroje,
<i>Dzirkstelūtes gaisā lēca:</i>	Kibirkstēlēs oran lēkē:
<i>Pieci brāļi vieni māsī</i>	Penki broļiai vienai sesei
<i>Vaiņaciniu kaldināja.</i>	Vainikēļ kalē.

33730, 1

Iš šio pavyzdžio galima spręsti, jog tasai „danguje“ arba „jūroje“ kalantis kalvis, apskritai kalbant, yra Perkūnas. Tą pat liudija ir viena mįslė (Bilenšteino Nr. 432): *Kalējs kala debesīs, ogles bira Daugavā* „Kalvis kalē danguje, anglis²⁶ biro Dauguvon“ (Perkūnas ir žaibas). Bet jeigu kuri dainelė (33729) apie šį kalvį ir jo anglis sako: *Tā jau mūsu silta saule, savu starus mētādama* „Tai gi mūsų šilta saulė savo spindulėlius svaido“, tai ji negali būti tikra liaudies daina. Prieš byloja kad ir toks pavyzdys:

<i>Kalējs kala debesīs,</i>	Kalvis kalē danguje,
<i>Daugavā ogļis bira:</i>	Dauguvon žarijos biro:
<i>Saule lika meitiņai</i>	Saulē liepē dukružēlei
<i>Pūra vāku zeltā kalt.</i>	Kraičio skrynią auksu kalti.

33721

[23]

Šaip jau šitas kalvis paprastai dirba Dievo sūneliams bei Saulės dukrelei, taigi negali būti nei Dievas, nei Saulė. Be to, pati ištara *Tā jau mūsu silta saule* nēmaž neprimena liaudies dainų kalbos. Toks paaiškinimas, žinoma, reikalingas tik mitologams, o ne liaudies dainų dainuotojams.

Kitoje dainelėje (33709, 1) mergelė prašo Perkūno, kad atsiųstų vieną sūnų padėti *šo ariņu trīcināt* „laukelius sudrebinti“. Remiantis šia daina stengiasi išaiškinti, jog vienas iš Perkūno sūnų esąs dainininkas. Tačiau dainelėje paprasčiausiai prašoma, kad Perkūnas savo griausmu padėtų dainininkei *trīcināt* „sudrebinti“ laukus.

Kalbant apie perkūną bei lietu, negalima pamiršti ir vaivorykštės, kurią senieji latviai laikė tiekus dangun lietaus vandenį. Vaivorykštė siurbia vandenį iš upių bei ežerų ir taip pakelia į debesis, iš kur tas lietumi vėl grįžta žemėn.

(Bus daugiau)

Versta iš: Prof. P. Šmits. *Latviešu Mītologija / Otrs pārstrādāts izdevums*. – Rīgā: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1926. – P. 5–24.

Iš latvių kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

Nuoširdžiai dėkoju Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyr. mokslinei bendradarbei dr. Lilijai Kudirkienei, maloniai sutikusiai perskaityti vertimą ir pareiškusiai labai vertingų pastabų.

NUORODOS:

1. *Leyen Fr., von der.* Die Götter und Göttersagen der Germanen. – P. 46.
2. *Schroeder L., von.* Arische Religion. – 1923.
3. [L. D. = *Barons K.* Latvių dainas. – Čia ir toliau pastabos laužtiniuose skliaustuose vertėjo.]
4. [Latvių tautosakos archyvo *Latviešu folkloras krātuve* dainų numeriai.]
5. [Latvių *Māra* lietuvių tradicijoje tikslaus atitiktens ne(be)turi; artimiausias šiuo atveju atrodytų vardas *Marià*, laikomas krikščioniškojo Marijos vardo trumpiniu (paliudytas dzūkų tarmėje); dėl jo žr. *Kuzavinis K., Savukynas B.* Lietuvių vardų kilmės žodynas. – Vilnius, 1987. – P. 263.]
6. [Matyt, turima galvoje J. Lasickio paminėta *Vielona*, kartais, gretinant su *velioniu*, ištaisoma į *Vēlionā* ar *Vēlionq.*]
7. *Hupel A. W.* Topographische Nachrichten. – T. I. – Rīga, 1774. – P. 149.
8. P. 17, 288, 289 bei kt.
9. *Burne C. S.* The Handbook of Folklore. – London, 1914.
10. [*Dusburgietis P.* Prūsijos žemės kronika / Vertė L. Valkūnas. – Vilnius, 1985. – P. 87.]
11. [*Mažvydas M.* Pirmoji lietuviška knyga / Tekstą ir komentarus paruošė M. Ročka. – Vilnius, 1974. – P. 93.]
12. [„Garbino demonus už dievus“:] *Maletius I.* De sacrificiis et idolatria veterum Borussorum, Livonum, aliarumque vicinarum gentium.
13. [Pastarąją eilutę, grynai formaliai žiūrint, galima būtų versti ir taip: „Kurį sapnuose regėjau!“]
14. [Mintis maždaug tokia: „Nors turtuoliai mane Dievo akyse žemina, bet Dievas ir mane pripažįsta“.]

15. [Plg. atitinkamą lietuvių mįslę, pavyzdžiui, variantą: „Struolis šile, kreivulis danguj, strumbloks ežere“ (kiškis miške, mėnuo danguje, vėžys vandenyje)](žr. Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a. Priežodžiai, patarlės, mįslės / Paruošė Jurgis Lebedys. – Vilnius, 1956. – P. 433; taip pat. LKŽ XIII 1003). Kaip matyti, latvių mįslės „Dievą“ čia tikrai atstoja „dangus“.]
16. Žr. *Bielenstein A.* 1000 Lettische Räthsel. – P. 134.
17. [Lat. *glabāt* pažodžiui reiškia ir ‘laikyti, saugoti’, ir ‘laidoti’ (paprastai su priešdėliu, *apglabāt*), taigi čia turime neišverčiamą dvi-prasmybę, poetinį minties žaismą. Galima būtų versti maždaug „laikyk, saugok mane laidojamą“. Panašiai *glabāšana* reiškia ir ‘laikymas, saugojimas, apsauga’ (versime ir tiesiog ‘globa’), ir ‘laidojimas’ – bent jau pagal J. Balkevičiaus ir J. Kabelkos „Latvių–lietuvių kalbų žodyną“ (Vilnius, 1977. – P. 199).]
18. T. I. – P. 212.
19. T. I. – P. 555.
20. Topographische Nachrichten. – T. IV. – P. 382.
21. [Lat. *villāne, villaine* – didelė vilnonė užsigobiama skara, tautinio kostiumo dalis.]
22. Plg. Lerchio-Puškaitičio „Pasakas“. – T. V. – P. 111.
23. Plg. R. L. B. Z. K. XV. Rakstu krājums. – P. 48.
24. Topographische Nachrichten. – T. I. – P. 159 ir 160.
25. 1761. – P. 61.
26. [Latvių *ogle* tiek etimologiškai, tiek reikšme sutampa su lietuvių *aņglē, anglis*, tik šiuo atveju turimos galvoje dar neužgesusios, degančios anglis, žarijos.]

THE VOICE OF LATVIA

Latvian mythology

Pēteris ŠMITS

Pēteris Šmits is an outstanding Latvian linguist, folklorist and mythologist of the early 20th century. The translation of the first several chapters of his *Latvian Mythology* known among investigators has been presented in this edition of the journal. The methods of the author's work in the context of the science of the mythology of the time are described in the first chapter *The Theories on the Origin of the Religion*. Sources of Latvian mythology are outlined in the second chapter *The Sources of Latvian Mythology*. Latvian material is introduced into the context of Indo-European mythology by the third chapter *The Myths of the Indo-European Protonation*. The chapter *The Myths of the Protonation of the Balts or the Aisčiai* provides a discussion on the concepts of both the Baltic protonation and the Baltic mythology, as well as on the connection between the related Lithuanian (living) traditions and those (dead) of the ancient Prussians. The discussion on Latvian mythology is started in the fifth chapter beginning with both *The Father Heaven (Dievs, Debess tēvs)* and the *Mother Earth (Zemes māte)* alongside the *Sons of God (Dieva dēli)*. The sixth chapter is focused on other heavenly deities (the Sun, Moon, their children, the Venus star *Auseklis*, the dawn deities *Austra* and *Ūsiņš, Pērkons*, the god of Thunder, and the like). By this the publication has been ended up, however, the translation of *Latvian Mythology* by P. Šmits is intended to be continued in the subsequent editions of the journal.